Fetret Kavramı ve Bediüzzaman'ın Yorumu

Bu kısa tebliğde, fetret kavramının çerçevesi ve Bediüzzaman'ın eserlerinde bu kavrama dahil ettiği insanlar konu edinilmektedir.

İnanç, amel ve düşüncede gerekli prensipleri ortaya koymak suretiyle insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmayı hedef edinen ilahi kanunlar topluluğundan ibaret olan din, insanları temelde üç ana grupta ele almaktadır: Mü'min, kafir ve münafık. Bunlardan Allah'a karşı isyan, tuğyan ve itirazı içeren kafirlik ve nifakın kalbine yerleştiği insanların akıbetleri yüzlerce nasla açıkça bildirilmiştir.

Mü'minler de muhkem naslardan çıkan neticelere ve ehl-i sünnet alimlerinin çoğunluğunun benimsediği görüşe göre ehl-i necattır, yani ilahi rahmetin en büyük tecelli yeri olan Cennete gideceklerdir. Mü'min, günahını günah olarak itiraf ettiği ve inanç esaslarında bir problem yaşamadığı müddetçe, Cehenneme götürecek amelleri işlese bile sonunda kurtuluşa erecektir. Zikrettiğimiz hususlar İslam tebliğinin kendilerine ulaştığı insanları kapsar. Bunların dışında hak dinin kendilerine ulaşmadığı bir grup var ki, onlara fetret ehli denmektedir.

Fetret Nedir? Kimler Ehl-i Fetret Kabul Edilmiştir?

Sözlükte bir şeyin şiddetini kaybedip gevşemesi ve zayıflaması anlamına gelen fetret, daha ziyade Hz. İsa (a.s) ile Hz. Muhammed (a.s) arasındaki tebliğsiz geçen dönem için kullanılır. Akaid ve Kelam literatüründe ise, tahrife uğramamış bir davetle karşılaşma imkanından mahrum olanların dini sorumlulukları açısından tartışılan bir konudur. Peygamber davetinden yeterince haberdar oldukları halde iman etmeyenlerin sorumlu tutulacakları hususunda ittifak eden İslam alimleri, haberdar olmamayı da içine alan fetret ehlini üç ana gruba ayırmışlardır:

1- Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasındaki dönemde yaşayıp, hiçbir dinin tebliği kendilerine ulaşmayanlardan, geçmiş dinlerin tesiri ile tevhide inananlar ahirette kurtuluşa erecek, tevhid akidesinden saparak putlara tapanlar ise sorumlu tutulacaktır.

2- Ergenlik çağına gelmeden önce vefat eden kafir ve Müslüman çocukları da fetret ehli içinde ele alınmıştır.

3- İslamiyet'ten önce ve İslam geldikten sonraki dönemde peygamber davetinden hiçbir şekilde haberdar olmayanların dini sorumlulukları ise şöylece ele alınmıştır:

a. Peygamber gönderilmedikçe insanların helâk edilmeyeceğini ve azaba uğratılmayacağını (İsra', 17/15-16; Şuara, 26/208) ifade eden âyetleri delil gösterenler, fetret ehlinin, tek başına akıl yürütmeyle iyi ve kötüyü bilemeyecekleri; iman ve küfür ayrımını da yapamayacakları için sorumlu olmadıklarını söylemişlerdir. Eş'ariye'nin çoğunluğu, Hariciler,

Şia ve Buharalı bazı Matüridi alimleri, İmam-ı Şafii ve Ahmed b. Hanbel gibi alim ve mezhep imamları ile muasırlardan Muhammed Abduh gibi alimler bu kanaati paylaşmaktadırlar. Biraz sonra müstakil olarak görüşlerini sunacağımız Bediüzzaman da "Zulüm ve savaşlarda mağdur olarak ölenlerin kafir bile olsa haklarında bir rahmet bulunduğunu" ifade ederek aynı görüşü dile getirmiştir.

b. Konuyla ilgili bir başka temel görüş, fetret ehlinin Allah'ın varlığına ve birliğine inanmak, ayrıca akıl yürütmek suretiyle bilinebilecek iyi fiilleri de tespit ederek bunlara uymakla yükümlü oldukları yönündedir. Fetret ehlinin aklını kullanmak suretiyle yaratıcıyı ve bazı önemli vazifeleri aklıyla bulabileceğini ifade edenlere göre bu kimseler söz konusu yükümlülükleri yerine getirirse kurtulacaktır. Bu kanaat sahiplerine göre, ergenlik çağına gelen insanların kendilerini ve kainatı yaratan yüce bir kudretin varlığına inanmalarını engelleyecek bir mazeret ileri sürülemez. Mutlak ve mükemmel bir bilgi aracı olmamakla birlikte, akıl, Allah'ın varlığını bilme ve temel konularda iyi ile kötüyü ayırt etme yetisine sahiptir. Nitekim Kur'an'da aklını kullanarak Allah'ın varlığını bulmayı ifade eden ayetler vardır. (el-En'am, 6/76-79) Bu alimlere göre "Peygamber gönderilmeden azap edilmeyeceğini" bildiren ayetler, ahiret değil, dünya hayatındaki sıkıntı ve felaketlerle ilgilidir. (Metin Yurdagür, "Fetret" D.İ.A., XII, s. 475, 476) Ebu Hanife başta olmak üzere, Ebu Mansur el-Matüridi ve bu mezhebe bağlı alimlerin çoğunluğu, Mu'tezilenin tamamı Ebu Abdullah b. Halimi ve muasırlardan M. Reşid Rıza da bu fikirdedirler.

c. Selef alimleri ve bu çizgiyi benimseyenlerden İbn Teymiye, İbn Kesir, İbn Hacer, İbn Kayyim el-Cevziyye ise, fetret ehlinin peygamber davetine muhatap olmadan kurtuluşa ermelerini ilahi adalete göre ters bulmuştur. Onlara göre ahiret her ne kadar imtihan yeri değilse de bu kişilerin Cennetlik ya da Cehennemlik olacakları ahirette yapılacak bir denemeden sonra tespit edilecektir. Hemen ifade edelim ki, bu görüşü savunanların ileri sürdüğü hadisler çoğunluk tarafından zayıf rivayetler olarak görülmektedir.

d. Konuyla ilgili bir başka görüş de fetret ehlinin dirilişin ardından hayvanlar gibi toprak edileceği yönündedir.

İslamiyet'in yayılışından sonra hak din mevzuunda kimsenin mazeretinin kalmadığını ileri sürmek teoride mümkün olmakla birlikte, dünyanın çeşitli yerlerindeki insanların içinde yaşadıkları psiko-sosyal çevre, örf-adet gibi realitelerin bu peşin hükmü daima haklı çıkarmayacağı açıktır. Bu sebeple İslamiyet'ten haberdar olmayan topluluklar bulunabileceği gibi, psikolojik ve sosyolojik engeller yüzünden onun hidayetinden mahrum kalanlar da mevcuttur. Şu halde fetret kavramının İslamiyet'ten önce ve İslam asırlarında yaşayan belli grupları kapsamına aldığını kabul etmek gerekir. (Yurdagür, "Fetret" D.İ.A., XII, s. 47)

Ehl-i kitabın masum, yaşlı, mazlum kısmının ehl-i necat olabileceklerini söyleyen Bediüzzaman da aynı görüşü paylaşmaktadır.

Küfrün Mahiyeti ve Şefkatin Yanlış Kullanılması

İnsan, insaniyet hakikati gereği başka insanların eleminden müteessir olur; mutluluğundan da huzur duyar. Allah'ın insan kalbine yerleştirdiği sevgi, merhamet ve şefkat gibi hisler onu bütün alemle münasebettar kılmıştır. İnsan, içinde bulunduğu ev gibi, kocaman küremiz ve kainatla da ilgilidir. Her hadise, eninde sonunda ona ulaşmakta, direkt ya da dolaylı olarak insana tesir etmektedir. Küfür içindeki insanlarla ilgili değerlendirme ve görüşler de böyledir. Bu çerçevede bazıları Allah'ı inkar edenlere ebedi cehennemi fazla görebilmektedir. Bediüzzaman bir anlık küfrün bir cinayet ve binlerce katl hükmünde olduğunu söylemektedir. Çünkü küfr, Allah'ı ve O'nun isim ve sıfatlarının sayısız yansımaları olan mahlukatın ifade ettikleri güzel manaları hiçe saymaktır. Çünkü kainat ve mevcudat insanlığa Allah'ın kudret mektuplarıdır. Bunları inkar sayısız cinayetler hükmündedir. Sayısız cinayetlerin cezası da ancak ebedi cehennem olabilir. Bu sebeple kafire ebedi cehennem adalettir. (Bediüzzaman Said Nursi, Mektubat, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994, s. 47)

Şefkat, ilahi rahmetin insandaki yansımasıdır. Bu sebeple, şefkatin rahmetin derecesini aşmaması ve alemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed'in (a.s.) şefkat mertebesini taşmaması gerekir. Taşması ise, dalalet ve dinsizliğe kayan ruhi bir hastalıktır. Mesela, "kafir ve münafıkların cehennemde yanmalarını ve azap ve cihad gibi hadiseleri kendi şefkatine sığıştırmamak ve tevile sapmak, Kur'an'ın ve edyan-ı semaviyenin bir kısm-ı azimini inkar ve tekzip olduğu

gibi, bir zulm-ü azim ve gayet derecede bir merhametsizliktir.” Bu, masum hayvanları parçalayan canavarlara himayetkarana şefkat etmek gibidir. Canavarlara şefkat etmek, o biçare hayvanlara şiddetli bir haksızlık ve zulümdür. Binler Müslümanların ebedi hayatlarının mahvına sebep olanlara merhamet ve şefkatle bakmak da aynen böyledir. (Bediüzzaman Said Nursi, Kastamonu Lahikası, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1997, s. 48, 49)

Bediüzzaman’ın burada hedef aldığı küfür, uluhiyetle ilgili her şeyi hedef seçen mutlak inkar cereyanları olmalıdır. Ona göre insan, fıtrat ve tabiatındaki özelliklere uygun, gerçek bir insan olmazsa, şeytan bir hayvana inkılâp eder. Kimilerinin bazı frenkler ve frenkmeşrepler gibi hayvani ihtiraslarda ileri giderek, daha şiddetli bir hayvaniyet mertebesini alması gibi. “İşte, muzır kâfirler ve kâfirlerin yolunda giden sefihler, Cenâb-ı Hakk’ın hayvanatından bir nevi habislerdir ki, Fâtır-ı Hakîm onları dünyanın imareti için halk etmiştir. Mün’im, ibâdına ettiği nimetlerin derecelerini bildirmek için, onları bir vâhid-i kıyasî yapıp, âkıbetinde, müstehak oldukları Cehenneme teslim eder.” (Bediüzzaman Said Nursi, Mesnevi-i Nuriye, Yeni Asya Neşriyat, Germany 1994, s. 134)

Bediüzzaman küfürle ilgili gayet şiddetli ifadeler sarf ederken, Hıristiyanlardan mazlum olanlar hakkında müjdeli işaretlerde bulunmaktadır. Savaşlarda ölen masum, mazlum ve ihtiyarların manevi şehadet derecesi kazanabileceğini söylemektedir. “Çünkü müstahaklara afet geldiği zaman masumlar da yanar. Onlara acımamak olmaz. Canilerin cezalarından zarar gören mazlumlar hakkında ise gizli bir merhamet vardır. (Kastamonu Lahikası, s. 49, 79) Bediüzzaman masum çocukların savaşlarda ölmesinden tahammülün üstünde bir elem ve ıztırap çektiğini, ifade ederek şu tespiti yapar: “Birden kalbime geldi ki, o maktul masumlar şehîd olup veli olurlar; fâni hayatları, bâki bir hayata tebdil ediliyor. Ve zâyi olan malları sadaka hükmünde olup bâki bir malla mübadele olur. Hattâ o mazlumlar kâfir de olsa, âhirette kendilerine göre o dünyevî âfattan çektikleri belâlara mukabil rahmet-i İlâhiye’nin hazinesinden öyle mükâfatları var ki, eğer perde-i gayb açılsa, o mazlumlar haklarında büyük bir tezahür-ü rahmet görüp, ‘Ya Rabbi, şükür elhamdü lillâh’ diyeceklerini bildim ve kat’î bir surette kanaat getirdim. Ve ifrat-ı şefkatten gelen şiddetli teessür ve elemden kurtuldum.” (Kastamonu Lahikası, s. 49)

Konuyla ilgili açık ifadelerinden birisi de aynen şöyledir: “On beşinden yukarı olanlar, eğer mâsum ve mazlum ise, mükâfatı büyüktür, belki onu Cehennemden kurtarır. Çünkü âhirzamanda madem fetret derecesinde din ve din-i Muhammedîye (a.s.m.) bir lâkaytlık perdesi gelmiş. Ve madem âhirzamanda Hazret-i İsâ’nın (a.s.) din-i hakikîsi hükmedecek, İslâmiyet’le omuz omuza gelecek. Elbette şimdi, fetret gibi karanlıkta kalan ve Hazret-i İsa’ya (a.s.) mensup Hıristiyanların mazlumları, çektikleri felâketler onlar hakkında bir nevi şehadet denilebilir. Hususan ihtiyarlar ve musibetzedeler, fakir ve zayıflar, müstebit büyük zâlimlerin cebir ve şiddetleri altında musibet çekiyorlar. Elbette o musibet onlar hakkında medeniyetin sefahetinden ve küfranından ve felsefenin dalâletinden ve küfründen gelen günahlara keffaret olmakla beraber, yüz derece onlara kârdır diye hakikatten haber aldım, Cenab-ı Erhamürrâhîmin’e hadsiz şükrettim. Ve o elîm elem ve şefkatten tesellî buldum.” (Kastamonu Lahikası, s. 79)

Bu iki pasajdan şunları anlamak mümkündür:

1- Ahirzamanda savaşlarda ölen mazlumlar aynen Müslümanlar gibi manevi şehadet mertebesi kazanabilir. Çünkü bu insanların bulundukları yerlerde İslamiyet’in tanınmasına engel teşkil eden hususlar, hak dinin bilinmesine fırsat vermeyebilir.

2- Bir çok yerlerde Hz. İsa dönemindeki hakiki Hıristiyanlık hükmedecek. Hıristiyanlığın hakiki vechesi İslamiyet’le omuz omuza verecektir. Günümüzde bir çok Hıristiyan devlet ve düşünürün, Müslümanların içinde bulundukları savaş, hukuksuzluk, tanınmama gibi kangren olmuş problemlerde Müslümanlara destek vermesi bunun bir numunesini teşkil etmektedir.

3- Hıristiyanlardan zulme ve gadre maruz kalarak ölenlerin çektiği sıkıntılar, “medeniyetin sefahati ve küfranından, felsefenin dalaleti ve küfründen ortaya çıkan günahlarına birer keffaret” olabilir. Bu ise ahiret noktasından ve dünyevi sıkıntıların karşılığını alma yönüyle büyük bir teselli kaynağıdır.

4- Bediüzzaman bu ve benzeri ifadelerinde onlarla mücadele etmek değil, omuz omuza vermeyi ön plana çıkarmaktadır. Çünkü mutlak anlamda uluhiyete karşı savaş açan materyalist felsefi cereyanlar, ortak ve en büyük düşmanımızdır.

Zihinlerde hüküm süren dinsizlik her türlü insani değeri tahrip etmektedir.

“Çünkü, [Biz kendisine peygamber göndermedikçe, bir kavme azap vermeyiz.] (İsra, 17/15) sırrıyla, ehl-i fetret, ehl-i necattırlar. Bilittifak, teferruattaki hatîatlarından muahazeleri yoktur. İmam-ı Şâfiî ve İmam-ı Eş’arîce, küfre de girse, usul-i imanîde bulunmazsa, yine ehl-i necattır. Çünkü teklif-i İlâhî irsal ile olur ve irsal dahi ıttıla ile teklif takarrur eder. Madem gaflet ve mürur-u zaman, enbiya-yı sâlifenin dinlerini setretmiş; o ehl-i fetret zamanına hüccet olamaz. İtaat etse sevap görür; etmezse azap görmez. Çünkü mahfî kaldığı için hüccet olamaz.” (Mektubat, s. 374)

Aslı hak olup da tahrifata uğramış dinlere inanan, zulüm ve zarardan uzak bir şekilde yaşayanların kurtuluşa erebilecekleri, İslami bilimlerin teşekkül devri alimlerinden Abdullah b. Halimi tarafından da dile getirilmiştir. El-Minhac fi Şuabu’l-İman adlı eserinde Halimi, Hz. Muhammedin (a.s.) dâveti kendisine ulaşmamış, fakat aslı hak ve müstakim olup, sonradan bozulan bir dine inanan kişiyi “Müslüman” olarak niteler. Çünkü ona hak dinin peygamberinin dâveti ulaşmamıştır. Böyle birisi, Kâbe’nin kıble olduğunu bildiren ayetler gelmeden önce Kudüs’e yönelerek namaz kılan,1 ya da vaktinin bir kısmında namaz kılamadıkları için “dinen eksik” sayılan kadın gibidir. (Halîmî, Minhâc, Slm. Vr. 44b) O, “Peygamber göndermedikçe Biz, kimseye azap edici değiliz” (İsra, 17/15) âyetini bu fikre mesned gösteriyor. Ona göre resulün gönderilmesi, tebliği ifade eder. Davetin ve tebliğin ulaşmadığı kimse kendilerine resul gönderilmemiş hükmündedir. Nitekim, Hz. Peygamber’e (a.s.) gelen bir vahyin içeriğinden, ulaştırılana kadar, kavminin bireyleri mesul tutulmuyordu. Hz. Peygamberin (a.s) kavminden tebliğ ulaşmayanları mes’ul tutmamış olması gösterir ki, dâvetine uzakta kalanların hükmü de aynıdır. İslam Peygamberi, Muaz b. Cebel’i2 Yemen’e gönderirken, ona, düşmanla karşı karşıya gelirse, önce insanları Allah’ın bir olduğuna inanmaya; sonra, Muhammed’in (a.s.) O’nun risaletini kabule çağırmayı emretti. Savaşa öncelik vermiş olsaydı, tebliğ gerçekleşmezdi. Davete öncelik vermesi, daveti işitmeyenlerin mes’ul olmadıklarını gösterir. (Halîmî, Minhâc, I, 176)

Onun, aslı muharref bir dine yönelmiş kimseleri de “müslim” sıfatıyla anması kendine mahsus bir yorum olarak dikkat çekmektedir. Bu görüşün “Allah’ın vaadi ne sizin kuruntularınıza ne de Ehl-i Kitabın hayallerine bağlıdır. Kim bir kötülük işlerse onun cezasını görür ve kendisi için Allah’tan başka dost ve yardımcı bulamaz. Erkek olsun, kadın olsun kim de mü’min olarak iyi işler yaparsa işte böyleleri cennete girer. Zerre kadar bile olsa haksızlığa uğratılmazlar.” (Nisa, 4/123-124) ayetine uyduğunu kabul edebiliriz.

Sonuç

Hak dinin ulaşmadığı insanlardan mazlumen ölenler kafir de olsalar ehl-i fetret olarak kabul edilebilir. Onlar da Müslümanlar gibi manevi şehadet derecesi alabilir. Bu görüş, geçmişte amelde ve itikadda mezhep imamı olarak kabul edilen İslam alimlerince dile getirildiği gibi, günümüzde de Bediüzzaman’ın eserlerinde açıkça ifade edilmiştir. Bediüzzaman bu tür kimselerin maruz kaldığı sıkıntıların, geçmiş hayatındaki sefahet ve dalaletine keffaret olabileceğini ifade etmiştir. Bu yaklaşımın, İslamiyet’in rahmet ve şefkat boyutuyla uygunluk arzettiğini, ehl-i kitap tarafından tanınması ve kabul edilmesine de vesile olduğunu düşünmekteyiz.

Dipnotlar

1. Namazın sıhhati için kıbleye yönelmek şarttır. (Bakara, 149, 150) Bu kuralın iki istisnası vardır: Savaşta şiddetli korku ve binek üzerinde nafile namaz kılan seferî. Mâlikî ve Hanefî mezhebine göre kıbleye yönelmek için, yırtıcı hayvandan emin olma ve buna gücü yetme şartı vardır. Vehbe Zuhaylî, Fıkıh Ansiklopedisi, I, 468.

2. Muaz b. Cebel Hz. Peygamber tarafından Yemen’e vali olarak gönderildi. Muaz’la ilgili hadisin tamamı şöyledir: “Ey Muaz! Yemenli’leri ilk önce Allah’dan başka bir ilâh olmadığı ve benim de Allah’ın peygamberi olduğumu bilmeğe ve tanımağa dâvet et. Eğer bu iki şehâdeti kabul ederlerse, bu defa da onlara her gece ve gündüz üzerlerine beş vakit namaz farz kılındığını öğret. Eğer namazın vücubunu (namaz kılarak) itiraf ederlerse, bu defa bildir ki, Allah kendilerine, mallarında zekat farz kılmıştır…” bkz.: Miras, Kamil, Sahih-i Buharî Muhtasarı,Tecrid-i Sarih, Zeynü’d-Din Ahmed b. Ahmed b. Abdi’l- Latifi’z- Zebîdî, Ankara, 1968 V, 3 Hn.686 Başka bir hadise göre Rasülüllah Muaz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak gönderirken, “Ey Muaz! Yemen’e vardığında yanına ehl-i kitap gelerek, sana, ‘Cennetin anahtarı nedir?’ diye soracaklar. Sen onlara “Lâ ilâhe illah cümle-i şerifidir. Lâkin bu kelime-i tevhid cennetin dışsiz bir anahtarıdır. Eğer sen

cennetin kapısına dişli bir anahtarla gidersen kapı açılır, aksi halde açılmaz’ diye cevap ver” buyurmuştur. Beyhakî’nin Sünen’inde Vehb b. Münebbih’den, merfu’ olarak rivayet ettiği bu hadis, Ali Kârî tarafından, Allah’ın, “şirk dışındaki günahları affedeceği” âyetinin getirdiği geniş af çerçevesi açısından tenkide uğramıştır. Umdetü’l Kari, III, 3’den Miras, Tecrid-i Sarih, IV, 266.

Dr. Veysel SARAY